

A punk élt, él és élni fog. Legalábbis sokan azt állítják, főként a punkok. Érdeemes viszont feltenni a kérdést, kik azok a punkok és mi az a punk. Színes tarajak, bakancsok, polgárpukkasztás és egy kis technokol? Ennyi lenne? Vagy sokkal inkább egy életérzés, talán lázadás a (polgári/munkás/bármilyen?) társadalom konvenciói ellen? Társadalomkritikus szövegekkel fellépő, zenében néha nem túl erős együttesek? A Szépirodalmi Figyelő néhol kellően „punk” szerzői többek között ezekre a kérdésekre is válaszokat keresnek, és mindeközben megkísérlik feltárni a punk magyar és környező országokbeli vonatkozásait, jelentőségét. A jelenség vizsgálata során nemcsak a közép- és kelet-európai punkzenekarok történetére derül fény, egyúttal a politikai hatalmi gépezet működése is előtérbe kerül, hiszen a hatalom a kritikát túri a legkevésbé. Mindenesetre azt már előre megállapíthatjuk: PUNK'S NOT DEAD!

Vass Norbert

TOCKOSOK, TRÁGYA, TECHNOKOL

Morfondírozás a magyar punk kezdeteiről

Intro

Új Látásmód Fúzió koncerten vagyok a Rohamban. Történik 2010 táján. Csapolt sört iszom, és a kimódolt keménységen kacarászok a hátsó sorban. A kibicnek semmi sem drága. A lehangolt ipari akkordokhoz jól passzol a teremben szétáradó bágyadt meleg. Mintha egy lezárt gyárrészlegben lennék, ahol spleennel ütötték fel a Szabad Nép-félóra és a két perc gyűlölet remixét. Az UV-szűrős szintetizátorzenére bölögató lelkes fiatalok teleizzadták már az alsónadrágot és a tangát. Dohányfüst helyett vihar előtti testszag gomolyog a nézőtéren. Valami készül. A Csermanek Lakótelep egyik tagja tántorog fel a színpadra, és szót kér. Nem tiszta már az artikulációja. Morog valamit, aztán a nála lévő műanyagüveges koccintósból pár kortyot a meglepett rajongókra locsol. A performansz gyönyörű. Az addig a delírium katatóniájában mozgók – mintha sebet kaptak volna – felháborodva hagyják el az első sorokat. Dühösek. Arra gondolnak alighanem, hogy a mélyvörös műtrágyalét nem lesz egyszerű kiszedni majd a finom textilből. Igazuk van. Én meg arra gondolok, hogy a punk itt van, és halott.

Pöcsök a plakáton – Tetemrehívás

Csak hogy most nem halálról lesz szó, hanem születésről. Az alábbiakban annak a kornak a törvényszerűségeit igyekszem feltárni, amelyben a punk itthon megjelent. A helyet és a helyzetet próbálom vizsgálni, amelyet tökéletesen ír le a fentebb megidézett zenekar neve: Csermanek Lakótelep. A talajt felmérni, amelybe az első akkordok hullottak, és a sajátos körülmények közül is számba venni párat, amelyek eredőjeként idehaza atipikusan tipikus punkszintér jött létre, hogy végül beismerjem: voltaképpen mit sem tudunk erről ez egésze. Mielőtt azonban elvesznénk a blokkházak között, nem árt pár dolgot tisztáznunk.

A punk nem győzni jött, de nem is békével. Nem menyegzős ruhát viselt és nem is festőkezeslábas. Nem igaz, hogy a punkok nem tudtak zenélni, és nem igaz az sem, hogy igen. A punk sosem festett jól nagyszínpadon, de kötelességszerűen utálta a dohos pincéket és a tornaszertárákat is. A punk nem a tagadásról szól, a punknak a nem kell sem kell ugyanis. Nem kell. A punk maga az idézőjel. Annak hasonlít is a formája a biztostűhöz, amit az orrában, fülében, mellbimbójában, farmerén, bőrdzsekijén vagy tolltartóján visel. A köröm alatt összegyűlt piszok a punk, amivel kezdeni kellene valamit, de csak bámuljuk szörnyülködve. Hogy Duchamp bajszot pingált Gioconda arcára és hetyke kisszakállt, hogy valaki pöcsöt rajzolt egy felszab téri moziplakátra, az a punk. A punk ugyanis akkor jó igazán, amikor eltér a környezetétől. Nem lenne belőle valami jó kaméleon. Ha például túl harsány a háttér, akkor jobbnak ítéli szürkének maradni. Ha viszont egy szürke korban muszáj léteznie, csónaklakkal fényesíti ki a fürtjeire föl vitt színeket. A punk megállítja az időt és fölszámolja a teret. Nem kell gondolkodni rajta, ezért aztán minden róla szóló okoskodás – ez is – felesleges. A punk bumfordi és bölcs, úgyhogy megtalálja magát benne az esztéta és a hullamosó is. A punk agyában kopasz cenzor ül, úgyhogy módszeresen pusztítja az agyát. Tudja, hogy figyelik, figyeli, hogy tudják-e. A punk válságtermék, a hetvenes évek vajúda ki magából. Csodáljuk-e, hogy ilyen csúf lett, ha egyszer a szülőanyjára ütött?

„Trágya”

A hetvenes évek végén háromezernél is több válási árvát tartottak nyilván Magyarországon. Az egy év alatt felderített nyolcvanezer bűncselekménynek egytizedét követték el fiatalok. A (zömmel elhallgatott) statisztikák szerint jelentősen növekedett akkoriban a tizennyolc év alatti alkoholisták, öngyilkosok és elmebetegok száma. A két és félmillió fiatalok majdnem tíz százaléka élt olyan családban, ahol az egy főre jutó jövedelem legfeljebb havi 1200 forintot tett ki. Töközöléket tizennyolcért adtak a Lenin körúton, ha volt diákigazolványod. Igaz, vagdalttal. A kiskorú veszélyeztetettek nagyjából háromezerezen voltak, de nemigen látszott számukra a menekülési útvonal, hiába épültek ugyanis panelok, a friss házas lakásigénylők kérvényének elutasították úgy a tizedét.¹ És akkor a slágerlistákról még nem is beszéltünk.

1 SEBŐK János, *Magya-rock 2.*, Zeneműkiadó, Budapest, 1984, 249–250.

Apostol, Gemini, Neoton. Nemcsak a hetvennégyes év volt átkozott, hanem az egész dekád.

Butaság lenne azt állítani persze, hogy minden magyar punk az előbb elsorolt csoportok valamelyikéből érkezett. Abból a szempontból viszont beszédek mindenestre a fentebbi mutatók, hogy a hatvanas években tetőző ifjúsági probléma láthatóan nem oldódott meg az új gazdasági mechanizmus befuccsolása után sem. Sőt. Amikor a punk besétált a placra, és kannásborral képen köpte a kádári hétköznapokat, a Magyar Népköztársaság kiüresedő és elidegenedett, frusztrációkkal teli és embertelenné váló betonszürke államalakulatnak látszott. Csak-hogy az ördög a disztópiákban sem alszik, és hát a titkosrendőrséget sem ejtették a fejére.

1978. március 20-án Réti József rendőr főhadnagy a következő jelentést találta az asztalán. „Az utóbbi időben új irányzat terjedt el a fiatalok között, a »Punk«. Angliából indult el, lényege a megbotránkoztatás. Gyenge együttesek használták ki, Magyarországon most télen kezdődött a hatása, itt is zenekarok kezdtek terjeszteni megjelenésükkel és dalszövegeikkel. Jelenleg legismertebb ilyen együttes a P. Mobil. Kialakult törzsközönségük fiatal (13–17 év) gyerekekből áll, akik szakadt, piszkos ruhában igyekeznek minél botránysabban viselkedni, berúgnak, vagy a náluk szokásos módon kábítják magukat (technokol rapid, pálmatek szívás).”² A szűkszavú ismertetést „Zefír” titkos megbízott adta, aki pár dolgot félrehallott ugyan – a P. Mobil mint punkzenekar, atyavilág! –, az apró tévedéseknél sokkal fontosabb viszont, hogy alig két hónappal a Spions zenekarnak az Egyetemi Színpadon tartott *Anna Frank Emlékest* című performanszát követően – az 1978. január 15-i fellépést kezdettől az első magyarországi punkkoncertként tartja számon a szóbeli és az írott emlékezet – az állambiztonság megneszelte és veszélyesnek ítélte a punkot. A hálózat készen állt, és nem teketóriázott. Ez talán a legfontosabb és leginkább ijesztő része a történetnek.

A vészcsengőt megkongató „Zefír” nulladik típusú találkozásánál és az ennek nyomán tett első identifikációs kísérletnél is érdekesebb a belügy válasza. Réti főhadnagy szavait idézem: „A jelentés értékét az adja, hogy egy olyan új – Angliából származó – irányzatra hívja fel a figyelmünket, amely nagymértékben dezorganizáló hatású lehet, különösen a fiatalok körében. A »punk« magyarul trágyát jelent és a szó

2 „Zefír” titkos megbízott munka dossziéja. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL, 3.1.2. M-39258, 46–47.

tartalmának megfelelő külső megjelenést és viselkedési módozatot takar. Az új irányzat a tmb. [titkos megbízott – V. N.] szerint a »hippizmus« ellenpólusaként jelent meg, tehát nem erőszakmenteséget és »szeretetet« hirdet, hanem erőszakot, megbotránkoztatást. Konkrét politikai következtetést még nehéz lenne levonni, de bizonyos jelek azt mutatják, hogy a »mozgalom« könnyen az anarchizmus irányába csúszhat.³ Érdemes megfigyelni, ahogy az állambiztonság kósztolgatni kezdi, majd egyből saját észjárásához és szókincséhez igazítja, ezzel pedig voltaképpen birtokba veszi a számára új jelenséget, amelyről szemfüles besúgója révén értesült.

Az egyik fő vádpont a brit pedigré, vagyis hogy a punk a nyugati világból jött, de különös az is, ahogy a jelentésben szereplő „irányzathoz” az értékelésben „mozgalom” lesz, a „megbotránkoztató” viselkedésből, illetve önpusztító életmódból pedig az ifjúság „deorganizációjától”, valamint „anarchiától” való félelem. A történelmi szükségszerűség marxi-lenini logikája szerint működő szinonimaszoftver jól végezte a dolgát, és rendszerellenes sejtet detektált. Nínó-nínó!

„[...] szinte az öntudatlanságig hevíteni”

A punkok jobbra ösztönösen zenéltek, a rájuk tapadó állambiztonságiak viszont kottából játszottak. A belügy irataiban a punkkoncertek közönsége egyből egyenes ági leszármazottja lett a hetvenes években üldözött galeriknek, de a hatalom narratívájában a punkok felmenői között föltűntek az 1956-os forradalmárok is, akikre a punkokhoz hasonlóan hulgánokként hivatkozott az állambiztonsági szleng és a hivatalos sajtó. Az önnön legitimitációja bizonyításán dolgozó belügyi szervek szemében a punkok kezdettől veszélyes elemek voltak. Az volt a fő vádpont velük szemben, hogy ahelyett, hogy a szocializmus építésén szorgoskodnának, tulajdonképpen tétlenek. A Kádár-kor megkeserített és frusztrált társadalma márpedig nem szívlelte túlzottan a róluk festett képnek többé-kevésbé megfelelően cinikus – nem ritkán köztörvényes ügyekbe is keveredő – fiatalokat, akik szkeptikusnak mutatkoztak a kommunista kánaán elkövetkeztével kapcsolatban. Ellenálltak. A hatalom pedig ahelyett, hogy az okokat és az eredőket – vagyis végső soron saját felelősségét – vizsgálta volna meg, egyből támadott.

3 Uo., 48.

A belső reakció elleni elhárítás feladatát az általunk tárgyalt időszakban a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége látta el.⁴ Hozzájuk tartozott a kulturális területen zajló ellenséges tevékenység felderítése is. Az ellenség „fellazító” propagandája természetesen a fiatalokat – és életkoruk okán stabil szocialista életeszménnyel még kevésbé rendelkezőket – „métélyezte” leginkább. Különösen veszélyesnek számítottak ezért állambiztonsági szempontból a könnyűzenei koncertek, amelyeken az ifjúság nagy számban vett részt, az előadók pedig nem áttaláltak olykor a közönség értékrendjének befolyásolására, összekeverésére törekedni. Egy 1984-ben kelt irat így fogalmaz: „Különböző zenei együttesek, amelyek kifejezetten ellenséges uszító dalszövegekkel, produkciókkal lépnek nyilvánosság elé, a jelen lévő – gyakran több ezer – ifjúsági tömegekre káros politikai-erkölcsi hatást képesek gyakorolni. Ez egyrészt az azonnali botrányokozásban, másrészt a hallott, gyakran felhívásszerű szövegek befogadásában, elfogadásában jelentkeznek. Ezekkel a produkciókkal képesek a fiatalok érzelmi telítettségét szinte az öntudatlanságig hevíteni. Ennek esetleges célzatos felhasználása adott esetben kiszámíthatatlan következményekkel járhat.”⁵

Ha a szocialista ifjúság úgy döntött tehát, hogy kikapcsolódásképpen egy könnyűzenei koncertre látogat el, a titkosrendőrség munkaszervezési mappájában összekapcsolódott egymással a kulturális elhárítás és az ifjúságvédelem. Nem meglepő, hogy a belügyminiszter az állambiztonsági szerveknek szóló, 1973-ban kiadott utasításában az ifjúság védelmével kapcsolatos államvédelmi munka szakirányítását, szervezését, ellenőrzését és koordinációját is a BM III/III. Csoportfőnökségére bízta. „A Belügyminisztérium valamennyi szervének kötelességévé teszem, hogy az ifjúság védelmével összefüggő államellenes és más, hatáskörükbe utalt bűncselekménnyel kapcsolatos jelzésekről, ügyekről, rendkívüli eseményekről folyamatosan adjanak jelentést a BM III/III. Csoportfőnökségének.”⁶ Tiszta beszéd.

Az állambiztonság természetesen politikai megrendelésre dolgozott. Noha bizonyára a Belügyminisztérium (vagy az attól egy időben függetlenül működő Államvédelmi Hatóság) korábban sem szüköl-

4 CSEH Gergő Bendegúz, *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja = Trezor – A Történelmi Hivatal Évkönyve*, szerk. GYARMATI György, Történelmi Hivatal, Budapest, 1999, 73–91.

5 *Ellenséges erők tevékenysége az ifjúság ellen. Az állambiztonsági munka tapasztalatai, feladataink* (1984) Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, ÁBTL, 1. 11. 1 13 doboz 1115/K irat 15.

6 016/1973 *Belügyminiszteri utasítás – A BM állambiztonsági szerveinek az ifjúság védelmével kapcsolatos feladatai*, Magyar Országos Levéltár, MOL, 10-22/16/1973. 95. doboz, 6.

ködött a tevékenységét és annak kereteit meghatározó utasításokban, a hetvenes-nyolcvanas években a kultúra területén zajló hálózati munkát a belügyminiszter 1970-ben kelt 0022-es parancsa szerint végezték.⁷ A parancs kulcsszavai a felderítés, a megelőzés, a leleplezés és az együttműködés. *Search and Destroy*, ahogy Iggy Pop pár évvel később énekelte. A parancs értelmében ellenőrizni és adott esetben bizalmas nyomozás alá kell vonni azokat a személyeket, csoportokat, szervezeteket, akik „[...] támadják a társadalom politikai és állami vezető szerveit, [...] a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, politikai rendjét. [...] Az állam kulturális és tudománypolitikáját, irányító szerepét saját irányvonalukkal és csoportjaik tevékenységével kívánják felváltani. [...] Kapcsolatban állnak külföldi személyekkel, esetleg külképviseleti szervekkel. [...] kártevést, rombolást terveznek [...], klubokat, irodalmi, zenei és egyéb művészeti egyesületeket, köröket, ellenséges céljaik megvalósítására felhasználnak, vagy ezt tervezik”.⁸

A felsoroltak között jó néhány nehezen megfogható passzussal találkozunk, az viszont jól látszik, hogy az ifjúsági kultúrának kevés olyan szeglete maradt, ahova az állambiztonság keze ne ért volna el. A különböző intézkedések között a rendőrhatalom figyelemztetését, a rendőri felügyelet alá helyezést, az egyes helyszínekről való kivitást, a figyelemztető jellegű beszélgetéseket, valamint a bomlasztást és a csoporton belüli ellentétek szítását említi a parancs.⁹ A punk még meg sem jelent tehát, az állambiztonsági szervek – amelyek feladata ezek szerint az volt, hogy kisebb-nagyobb tényleges vagy éppen idézőjelben értett (verbális vagy írott formátumú) tockosokat osztogassanak a veszélyesnek ítélt fiatalok számára – már készen álltak a fogadására.

„Fokozták aktivitásukat”

A belügyminisztérium aztán a hetvenes évek második felében még nagyobb fokozatba kapcsolt.¹⁰ Azt már a korábban idézett 0022/1970-es belügyminiszteri parancs is előírta, hogy az eredményes munka

7 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL, 4.2.-10-21 / 22 / 1970; illetve bizonyos részeit idézi: SZÖNYEI Tamás, *Nyilván tartottak – Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*, Magyar Narancs – Tihanyi Rév Kiadó, Budapest, 2005, 92–95.

8 ÁBTL, 4.2.-10-21 / 22 / 1970 3–5.

9 Uo., 7.

10 CSATÁRI Bence: *Az ész a fontos, nem a baj – A Kádár-rendszer könnyűzenei politikája*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2015, 230.

érdekében a besűgőhálózatot, illetve a technikai apparátust (például lehallgató berendezések, levélgőzölő) is növelni szükséges, az erőket pedig a legveszélyesebb ellenséges gócpontokra kell összpontosítani.¹¹ Őrület ez a hidegháborús retorika, nemde? A már szintén idézett 1984-es irat szerint a tervek a következőképpen valósultak meg: „Ifjúságvédelmi területen a vizsgált időszakban (azaz 1976–1983-ig) 724 személy beszerzésére, 240 személy társszervektől való átvételére került sor. A szükségessé vált kizárások (416 fő) hírszerző lehetőség megszűnése miatt következtek be. Társszerveknek 374 fő került átadásra. [...] Összességében megállapítható, hogy a hálózati létszám optimális szinten stabilizálódott, számszerűleg megfelel az ifjúságvédelmi feladataink ellátására.”¹² Az állambiztonság berkein belül országosan 110 fős állomány végzett akkoriban konkrét ifjúságvédelmi munkát.¹³

Áldozatos tevékenységükre szükség is volt, hiszen a hetvenes évek második felében – derül ki ugyanebből az anyagból – „fokozták aktivitásukat az egyes »punk« és »új hullámos« popzenekarok rajongói körében kialakult galerik. Megjelenésük, nihilista életvitelük, agresszivitásuk, garázda magatartásuk – amelyek sokszor összefüggésben állnak kábítószer vagy kábítószerpótló készítmények és mértéktelen alkohol fogyasztásával – a társadalmi morállal való szembenállásuk megbotránkozást vált ki, nyugtalanságot kelt, hatással van a közbiztonság alakulására.”¹⁴

Az ifjúságot természetesen a koncertek alatt is megfigyelték. A legfontosabb klubok és művelődési házak eseményeit külön objektumösszeállításokban tartották számon.¹⁵ Kár, hogy ezek az anyagok nem – vagy csak nagyon foghíjasan – kerültek még elő a levéltárakból, nagy segítséget jelentenének ugyanis a honi koncertkultúra kronológiájának összeállításában.

Túrni vagy szűrni?

A klubhálózatot országosan a KISZ felügyelte,¹⁶ ám rendszerint magasabb pozíciót betöltő döntéshozók kezében voltak ők is, úgyhogy

11 ÁBTL, 4.2.-10-21 / 22 / 1970., 7.

12 ÁBTL, 1. 11. 1 13 doboz 1115/K irat *Ellenséges erők tevékenysége az ifjúság ellen. Az állambiztonsági munka tapasztalatai, feladataink (1984)*, 22–23.

13 Uo., 24.

14 Uo., 13.

15 „Azokat az objektumokat kell biztosítani, amelyek az ellenséges személyek által veszélyeztetettek, fertőzöttek, illetve kártevésre, diverziókra különösen érzékenyek.” ÁBTL, 4.2.-10-21 / 22 / 1970. 8.

túlzottan progresszív produkciók ritkán kerülhettek reflektorfénybe. A Nagy Testvér viszont nem látott már mindent túlélesen, léteztek olyan alulvilágított terek, amelyekben egyszer-egyszer lehetőség nyílt a tudta nélkül zenélni. Az egyes helyszínek kultúrfelelőseinek szerepével külön kutatás keretében lenne érdemes foglalkozni, a népművelők ugyanis roppant fontos tényezői a „tanulóifjúsághoz” eljutó muzsika szűrésének. Most legyen elég annyi, hogy tisztázzuk: a művelődési házakat, kultúrotthonokat a mai koncerthelyszínektől eltérően igazi közösségi helyekként kell elképzelnünk. A magnós- vagy éppen hímezőszakköröktől kezdve a színjátszókörökig, a sci-fi olvasókluboktól az origamihajtogatásig számos elfoglaltság közül választhattak itt a fiatalok. A kínálatnak részét képezték természetesen a zenés-táncos estek is, amely alkalmakkor sokszor élőzenés kíséretet is adott valamelyik banda. Léteztek olyan helyszínek is – például a Benkó Klub, a Scampolo Klub vagy az Illés Klub –, ahol heti rendszerességgel lehetett hallani a rezidens zenekarokat. Ezek köré közösségek épültek, amelyek tagjai nemcsak egymáshoz, de a rajongott együttesek zenészeihez is közel kerülhettek. Mindig akadt néhány klubvezető, aki – felmérve a piaci igényeket, és a zsíros kenyérré meg a Kőbányai sörre alapozva, kicsiben kapitalizmust valósítva meg a szocializmusban – felvállalta a kísérletezőbb kedvű formációk felléptetését is. Addig mehetett ez, amíg az adott kultúrosnak a körmére nem néztek föntről. Ilyenkor az addig foglalkoztatott zenekarok hipp-hopp kikerültek a programból.

Előfordult, hogy az elhangzó műsorokat rissz-rossz minőségben rögzítették is. Ne élelmes kalózlemez-kereskedőkre gondoljunk azonban, hanem a belügyminisztérium embereire, akik aztán másnap vissza is hallgatták a koncerteken készült szalagokat. Különös munkanapok lehettek ezek. Igaz, elsősorban nem az elhangzó számok esztétikai minősége vagy művészi megvalósítása érdekelte őket, hanem a dalok között a mikrofonba mondott átkötő szövegek, hiszen lázító, uszító, rendszerelleneségre felbujtó megnyilatkozások után kutattak.

Meglehetősen ritka volt persze, hogy valaki a színpadon bolondokat beszélhetett, az előadni kívánt szövegeket elvégre szükséges volt előre egyeztetni a fellépés helyszínének vezetőségével. S hogy milyen eszmények szerint járhatott el egy óvatos kultúros? Az MSZMP Köz-

16 Erről lásd: CSATÁRI Bence, *Akárhogy is fáj, te is lehetsz sztár! – Kádári ifjúsáspolitikai az Ifiparkban = Volt egyszer egy Ifipark*, szerk. Vass Norbert, Cseh Tamás Program könyvek, Budapest, 2015, 60–72.

ponti Bizottságának 1958-ban hozott határozatából idézek, amely lényegében az egész Kádár-rendszer ideje alatt érvényben maradt: „Tánczenében mindenekelőtt a szövegek igényelnek gondos figyelmet, mert a kispolgári életérzés, a giccses érzelgősség ide nyomul be a legörömesebb. A tartalmatlanság, betegesség, nihilizmus, cinizmus nem tűrhető meg dalszövegeinkben. Egészséges tartalmú, életörömet árasztó, jól énekelhető, gazdag, eleven ritmikájú táncdalokra van szükség.”¹⁷ Ezt követően a határozat elkészítője a Szovjetunió példájának vizsgálatát ajánlja az olvasók figyelmébe. Nehézségekről, fájdalomról, kilátástalanságról dalolni nem volt tehát ildomos. Még akkor sem, ha ezek részei voltak a mindennapoknak.

„Támadáás!”

A párszáz fős koncerttermek a könnyűzenei nyilvánosságnak csak a legszűkebb tereit jelentették. Hatásában így egy-egy fellépés össze sem mérhető a többszázezer példányos lemez megjelenésekkel, vagy a többmillió hallgatóhoz eljutó rádióhoz. Tiszta sor, hogy a punk sehol a világon nem volt kifejezetten rádióbarát muzsika, itthon azonban a punkzenekaroknak arra sem volt esélyük, hogy lemezük jelenjen meg. A hanglemezkiadásért a Kádár-korszakban egy monopolhelyzetű állami cég, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) felelt. Őket – és többnyire magát Erdős Pétert, az MHV márkamedzserét – nem lehetett megkerülni. Az ősz szakállú popcézár bakelitből épült várában pedig a punkok különösképpen nemkívánatos vendégnek számítottak. Igaz, ha a CPg *Erdős Péter* című dalára gondolunk, erre azért rá is szolgáltak valamelyest.

Egy zenetörténeti korszak, stílus, szcena vizsgálatát magától érteendő volna az elkészült felvételek felől kezdeni. A magyar punk hőskorát azonban – sajátos helyzetéből adódóan – lehetetlen lemezről lemezre haladva vizsgálni. A „sajátos helyzet” persze azt is jelenti, hogy a punk jóval több bakeliten vagy kazettán rögzített hangzóanyagná. A punk attitűd, esemény, egyszeri és megismételhetetlen. Bármennyiszer könnyűszerrel reprodukálható, de igen nehezen elbeszélhető. „A rock and roll maga az akció: olyan történés, mely csak a saját pillanatában érvényes; mindenfajta dokumentáció csupán megismételhetet-

17 Magyar Nemzeti Levéltár, MNL OL M-KS 288. f. 33/1958 1. ó. e. 254–278.

lenségének bizonyítéka. [...] A SPIONS minden egyes koncertet teljes értékű – egyedi – műalkotásnak tekint; ennyiben punk, ellentétben a rock-gyárak szakmunkásaival” – olvassuk a Spions *Rock and roll* című programadó manifesztumában.¹⁸ Más hangnemben ugyan, tartalmát illetően viszont roppant hasonlóan fogalmazott fellépéseik előtt a másik nagy ős, a Beatrice énekes, Nagy Feró is. „Hölgyeim és Uraim! Ezt nem hallhatják a rádióban, nem nézhetik a televízióban, nem láthatják az újságokban. Ez itt és most születik... Ez a Beatrice! Támadáás!!! Egy-kettő-három.”¹⁹

Zsákutcák és paradoxonok

Mielőtt lenyomjuk 2017-ben a play gombot, és elkezdjük a darálást, azt javaslom, merevítsük ki egy pillanatra a képet, és nézzünk szét még egyszer a punk megjelenése előtt a hazai harctéren. Képzeljük el, hogy egy langyos, fáradt, nyugtatón és vodkán élő, ezért kapkodó és ideges diktatúrában vagyunk, amely időszódik, ezért egyre többször vesztí el a fonalat. Ilyenkor tanácstalanul rezzen össze, viszont hogy zavarát palástolja, erejét pedig bizonyítsa, gondolkodás helyett iziben lecsap. Jellemzett alakulat – skizofréniája okán – olykor nem is emlékszik kristálytisztán arra, hogy egy szempillantással korábban mézescsuprot vagy ostort tartott-e a kezében, ezért a logikát megkerülve használja egyiket vagy a másikat. És éppen emiatt tragikus ez a történet. Vagyis hát jó okunk van rá, hogy ezt feltételezzük.

Biztosat ugyanis nemigen tudhatunk a punk magyarországi kezdeteiről. Az egyik oldalon az írott vagy a szóbeli emlékezet irányából érkező, nem ritkán indulatoktól sem mentes, heroizáló vagy dehonesztáló elbeszélések állnak, amelyek hitelének eleve korlátot szabnak az emlékezet határai. Másfelől állambiztonsági iratok állnak még rendelkezésünkre. Vagyis virtuális valóság. E két forráscsoport pontatlanságait a szerencsére egyre nagyobb mennyiségben előkerülő fény-, netán mozgóképek, az online újraépülő közösségek közlései, esetleg a sístergő-sípóló hanganyagok enyhítik. Ettől függetlenül szembe kell néznünk azzal, hogy nem lesz egyszerű dolgunk, ha rekonstruálni igyekszünk az alig negyven éve történeteket. Zsákutca alighanem egy-egy zenekar működését és hatását külön-külön vizsgálni (átláthatatlanul

mul sokan voltak és java részük viszonylag kevés ideig működött), ezért a legjobb, amit véleményem szerint tehetünk, hogy a lokális színteret igyekszünk minél alaposabban feltárni, és azoknak az egymástól, a punkkal párhuzamosan létező egyéb színterektől, valamint a korszak könnyűzenei életének mégiscsak a vázát adó központi direktíváktól való eltéréseiket figyeljük meg.

Nem vagyok benne biztos, hogy az aczéli „3T”-vel jellemezhető kádár-kori kultúrpolitika megfelelő elméleti keretet nyújt ehhez a kutatáshoz. A punkokat ugyanis a hanglemezkidás monolit struktúrájához hasonlóan ez is hidegen hagyta. Üdvösebb talán a „csináld magad”-szellem és a közösségi szemlélet felől közelíteni. Elmaradhatatlan aspektusa ennek a még el nem beszélt östörténetnek, hogy a hetvenes évek második felére a látszólagos jólét ellenére a gazdaságban hiányok, a társadalomban pedig komoly feszültségek mutatkoztak. Ezeket persze a rendszer hajlamos volt – önfenntartása érdekében – elhallgatni, és az alapos önvizsgálat helyett tüneti kezeléseket alkalmazni. A punkokkal szemben is például.

A szocializmust nem dzsesszmuzsikusok találták ki, ennek megfelelően követők és kiszolgálók sem igen szerették az improvizációt. Éppen ezért nem kizárt, hogy az állambiztonság többet foglalkozott a punk identifikációjával, mint a punk maga. A színtér egyébként szerintem – mégha ebből a kis híján történelminek mondható távlatból halálra szántsága előtérbe tolszik is – esetlegességében és esendőségében a legizgalmasabb és legtökéletesebb. És a hozzá kapcsolódó paradoxonoknak csak az egyike, hogy a történész számára éppen ez a réteg a legkevésbé hozzáférhető.

Outro

Néhányan Spions koncertre mennek az Egyetemi Színpadra. Történik 1978 januárjában. Fröccsöt fogyasztanak, kacarásznak vagy a félhomállyal dacolva olvasni próbálnak a sorok között. Az egykori kápolna rossz akusztikájú terében elvesznek szinte a szavak. Nincs túl meleg, épp annyira csak, hogy bepárasodjanak a Pesti Barnabás utcáról belépők szódásszifon-szemüvegei. A megjelentek zömmel a Vörös Október Ruhagyárból származó zakókban vagy trevira pulóverekben várják az előadókat. Valami készül. A színpadon két kombinés lány. Lehet, hogy cidriznek kicsit, de nem mutatják. Szerepben vannak. Egyikük egy régi

18 Uo.

19 NAGY Feró, *Boldog szép napok*, Nagy Feró Produkció, Budapest, 2005, 39.

Zarah Leander-lemez hangjaira zsilettpengével levagdossa a másikról a fehérneműt, felvesz egy világháborús uniformishoz hasonló kosztümöt, aztán bábuvá merevedik. A levetkőztetett lány ezután – jelképesen, rúzzsal – összevagdossa az immár érzéketlen kirakati baba arcát. A performansz szokatlan. Kezdődik a zene is, de annyira rossz a hangosítás, hogy az egyik gitáros tíz perc után fejcsóválva lesétál a színpadról. Arra gondol talán, hogy ez az este aligha lesz emlékezetes. Nincs igaz. Mi meg arra gondolunk, hogy a punk megszületett, itt van. Hát...

Böcskei Balázs

PUNK BÜSZKESÉG MINT A VILÁGHOZ VALÓ VISZONY

Vidéken egy tizeniksz éves fiú – legyen inkább férfi, ha már punkszöveget írunk – milyen zenére induljon el a panel hetedik emeletéről, ha nem punkra. Vagy heavy metálra. Valahogy a free dzsessz vagy a kortárs kísérleti zene nem jutott el hozzám. Persze, opció volt még a rap, de akkoriban a győri adyvárosi lakótelepen rapet hallgatni együtt járt a kosarázással is. Azt meg nem szerettem és/vagy nem tudtam jól. Így a punk meg a metál, nekem e kettő volt, amelyek azt az időszakot, aztán a gimnázium végét és az egyetemi évek elejét jellemezték (illetve a Kossuthdíjat érdemlő Zámbo Jimmy is, de erről majd máskor és más miatt). Ebből a heavy metál elmaradt, és szerencsémre, mert az idei, dunaujvárosi Rockmaratonon kelleetlenül vettem tudomásul, hogy az Ossian nem tudja már olyan lassan játszani *A rock katonáit*, hogy Paksi Endre lendülettel bírja azt énekelni – már ha énekhangnak lehet nevezni azt, ami Paksi torkát elhagyja. Olyannyira más volt már ez az Ossian, hogy például a rockindulóból lényegében balladát csináltak.

Álltam Dunaújváros szélén a porban, néztem a valahai fémzene szilánkká lett zenekarát, és ezer ok közül, hogy miért is szeretem a punkot, ott fogalmazódott meg egy. Hihetetlen módon zavar ugyanis az, amikor a gitáros – jelen esetben az Ossian nem túl bonyolult akkordokat figurázó húrosa – állandóan hátracsapkodja a haját. Mintha valami irgalmatlan hangulat lenne, soha korábban le nem fogott hangokkal és olyan gitárszólókkal, amelyekbe annyira bele kell állni, hogy a hangszeres el is felejt, hogy van olyan, hogy előre nézés, s nem csak lefelé, majd pedig abból a haj-hátracsapás. Az Ossian mindkét gitárosa úgy húzatta a levegőbe a haját, hogy kijött belőlem a kispolgár, és elképzeltem, ahogyan ezek a WU2 fényességű hajszálak mondjuk az italomba csapódnak. Nem kerülgetett hányás, de vártam a végét ennek a hajkoronás tépuztításnak. Punkkoncerten punkzenekar haját nem lóbál.

„Kispolgár” – emlékszem, amikor 17 évesen ezt hajtogattam a csajomnak. Hogy milyen „kispolgár” ő meg a faterja. Nem értik, hogy miért ugatok fűnek-fának, miért nem tetszik nekem, ha valaki tetszeni akar. Miért nem érti, hogy „gyáva vagy, mert tőlünk félsz, mint egy kispolgár pont úgy élsz, otthon van a gépkocsi, emeletes házban pénz, szemedet